
Danske Købstadmøder fra Kristian I til Kristian IV.

af

M. Mackeprang.

Modsat den svenske naaede den danske Borgerstand sent — eller egentlig aldrig — frem til en ved Lov eller Sædvane fastslaaet ordnet Udøvelse af politiske Rettigheder gennem Rigsdage eller Stændermøder. Som nyere Forskninger tilfulde har vist, havde Danehoffet været en udpræget aristokratisk Forsamling, og dets delvise Afløser, Herredagen, svarede forsaavidt godt til sit Navn, som det gennemgaaende kun synes at have været de to privilegerede Stænder, der gav Møde her. Stundom var vel ogsaa Repræsentanter for Købstæderne tilstede paa Herredagene i det 15. Aarh., som f. Eks. 1468 da Kristian I indkaldte 2 Raadmænd og 2 Borgere fra hver By til det Møde, der i Kalundborg skulde holdes om Eggert Frilles Sag¹). Men deres Deltagelse havde dog stadig haft et yderst tilfældigt Præg, og Kristian III var sikkert i sin gode Ret, naar han i Anledning af Reformationsrigsdagen 1536 udtalte, „at vi nu have paasat denne Rigsdag anderledes end Sædvane og brugeligt haver været af gammel Tid, udi det at vi haver ladet forskrive hid saavel Borgere og Bønder som Adelen, og dog tilforne ikke

¹) Aa. Br. til Fyns Stift i „Danske Kgrs. Hist.“ Fasc. 2. Nr. 15.

haver været Sædvane at forskrive til Herredagen uden Ridderskabet og Adelen¹⁾.

Som en Slags Erstatning havde man de aarlige Købstadmøder, der fra Slutningen af 15. Aarh. afholdtes provinsvis i det mindste i det østlige Danmark. Et ganske vist yderst fjærntliggende og vel dengang forlængst glemte Forbillede for disse Møder har man i de Sammenkomster, Gildernes Oldermænd ved Midten af 13. Aarh. afholdt i Skanør under Fisketiden. Ulige nærmere ligger det at søge Forbilledet i Hansemøderne, hvis da ikke deres Oprindelse er af mere hjemlig Herkomst, og de simpelthen maa opfattes som en Efterligning af de adelige Landemøder. Bedst kendt af disse er den fynske Adels, i hvilket tillige før Reformationen Prælaterne deltog. Det omtales allerede 1458²⁾, og 1473 udstedes dets første Vedtægt. I en senere Vedtægt fra 1547 og dertil knyttet Forpligtelse fra 1550 fastsloges, at Adelen aarlig skulde mødes i Odense den 20. Dag Jul (13. Januar) efter Landsdommerens Tilsigelse, og der gives detaillerede Bestemmelser for Mødernes Organisation. Man skulde blive sammen 2—3 Dage for at forlige Trætter mellem Lensmændene og Adelen, men jævnsides hermed havde Landemødet desuden en vis Lovgivningsret ikke alene for dets egne Medlemmer, men tillige for Bønderne, Kronens saavel som Adels³⁾. Ogsaa den jyske Adel samledes i det mindste efter Reformationen én Gang aarlig til Lande-

¹⁾ Klageskriftet mod Biskopperne. Rørdams Monumenta I. 144.

²⁾ Langebæks Dipl. 1458 ²/₁.

³⁾ Danske Mag. 4. R. V. 148 ff. Hvorlænge vedvarer dette Mode? Bircherod omtaler i sin Dagbog under 1666 (S. 108) „Adelens Sal“ og nævner, at 1705 nedbrydes „den gamle Adels Gaard“ ved St. Knuds Kirkegaard (S. 476).

mode i Viborg paa Trefoldighedsdag, og det saak. „Laalands Vilkaar“ fra 1446 tyder paa, at man ogsaa dér har haft Landemoder; da det har ganske samme Karakter som de fynske Vedtægter, ligger det jo nemlig nær at opfatte det som en Landemodevedtægt af den paa Landstinget forsamlede Adel¹⁾. Der synes dog at være den Forskel paa disse Landemoder og Købstadmøderne, at medens Adelen aarlige Sammenkomster skyldes dens eget Initiativ og har udviklet sig lidt efter lidt, er de sidste bleven kaldt tillive af Kongerne omend efter Borgerstandens eget Ønske. De naaede da heller aldrig den faste Udvikling som Landemoderne; forstaaeligt nok naar man erindrer Forskellen mellem de to Stænders hele politiske og sociale Stilling.

Med Sikkerhed kan Købstadmøder første Gang paavises 1472. I dette Aar udstedte nemlig Kristian I et aabent Brev, hvorved han befalede Købstæderne paa Sjælland at „holde et Mode sammen“ hvert Aar i Ringsted i Forbindelse med det Marked, der afholdtes ved St. Hansdagstide. Hver By var pligtig til at sende en Borgmester, en Raadmand og en Borger, og de der udeblev maatte straffes efter de tilstedeværendes gode Behag. Bestemmelsen maa sikkert ses i Forbindelse med det samme Dag udstedte Forbud mod Handel paa Landet. Den begrundedes ved, at Kongen havde erfaret Byernes store og ubodelige Skade og befrygtede, at de skulde blive ganske fordærvede og lagte øde, med mindre man kunde finde paa bedre Raad. Mødet skulde derfor „forhandle og overveje fornævnte vore og Kronens

¹⁾ Supplem. til Christian III's Hist. S. 115. — Gehejmearch. Aarsberetng. V. 78—81.

Købstæders Forbedring og Bestand* og indgive Forslag til Kongen, der stillede al mulig Hjælp i Udsigt¹⁾.

En Menneskealder senere kom ogsaa de skaanske Købstæder med, idet Kong Hans 1502 tillod dem én Gang aarlig paa Peter og Pouls Dag (29. Juni) at holde Møde i Lund „at overveje og beslutte dem selv imellem, hvorledes de skulde dennem have med deres Privilegier, Købmandsskab og Bjærgning, og ligervis som de da besluttende vorder, er det os vel til Vilje“²⁾.

For Fyns og Jyllands Vedkommende kendes ingen lignende Breve, ligesom der ikke foreligger Bevis for, at man i ældre Tid har afholdt Møder i disse Landsdele. Vel vides det, at Afsendinge fra de jydske Købstæder 1506 indstævnedes af Kongen til Viborg, men dette Møde, der var foranlediget ved Klager fra Ribe over de andre Byers Handelsovergreb, havde dog langt mere Karakter af et Retsmøde end af en Forhandling om Fællesinteresser³⁾.

Det er vanskeligt at udtale sig nærmere om, hvorledes de ældste Købstadmøder har virket, da de kun har efterladt sig meget faa Spor. Dog haves endnu en Reces fra et 1504 afholdt skaansk Købstadmøde⁴⁾. En Borgmester og Raadmand fra alle Byerne mødte i Overensstemmelse med Kong Hanses Brev paa Lunde Raadhus, hvor der blev „omtalt og paalagt“ Forholdsregler, der skulde indskrænke de mange Markeder og sætte en Stopper for Landprangen bl. a. ved at fordre

¹⁾ Gehejmearch. Aarsberetng. V. 70—71, jfr. 69—70.

²⁾ Sstds. 70 Noten. Karakteristisk nok udstedes der ogsaa omtrent samtidig med dette Brev en Forordning mod Landhandel. Orig. i Malmø Raadstuearkiv Pk. 2. Nr. 30—31.

³⁾ Kinch, Ribe I. 427.

⁴⁾ Afskr. i Malmø Raadstuebog 1503—48 S. 16—17.

bestemte Hjemstedsbeviser for Varerne; ligeledes skulde Lunde Bys Alen og Skæppe indføres overalt i Skaane. Halvdelen af Bøderne for Forprang skulde skiftes mellem alle Byerne i Skaane, et ligesaa ejendommeligt som sjældent Tegn paa en Fællesskabsfølelse. Men uagtet Recessen selv fastslaaer et Møde for det kommende Aar og fastsætter Bøder — naturligvis i Øl — for de udeblivende, hører vi dog intet mere herom. Fra 1516 haves derimod en Reces fra et i København afholdt Møde af Udsendinge fra ialt 10 Byer, nemlig København, Helsingør, Køge, Næstved, Nakskov, Saksøbing, Stubbekøbing, Aalborg, Malmø og Landskrone¹⁾ Her er man altsaa gaaet bort fra Provinssystemet, omend Danmark vest for Storebælt kun er repræsenteret ved en eneste By. I Recessen føres der Klage over de fremmede Købmænds og Bøndernes Indgreb i Handel og Sejlads samt over Skattestrykket, der stilles Forslag om, at al Sildesaltning udenfor Skaane maatte være forbeholdt danske Mænd, og der meddeles, at Stæderne havde samtykt en Sise paa Vin og fremmed Øl samt dansk Øl, naar dette var Handelsvare; Sisen skulde halvt tilfalde Kongen, halvt Byerne „til en Forbedring til Mur, Volde og Taarn og andet, som Behov gøres“. Til nærmere Forhandling med Kongen om denne Sise og om deres øvrige Kæremaal befuldmægtigedes tre Medlemmer af Københavns Magistrat, og Recessen besegledes alene af denne By²⁾.

Uagtet der kun er bevaret saa faa Efterretninger om Købstadmøder, kan der dog næppe være Tvivl om, at de har været afholdte ret jævnlig, og at Kristian II derfor paa dette Punkt har fulgt og udvidet den ældre Ud-

¹⁾ Kbhs. Diplom. I. 298—301.

²⁾ Jfr. Suhms Nye Saml. III. 142 ff. og Allen II. 261 ff.

vikling, der jo ogsaa faldt godt i Traad med Udlandets. I hans Købstadlov fastsættes det nemlig, at en Borgmester og en Raadmand fra „alle vore Købstæder i Danmark“ aarlig paa Peter og Pouls Dag skal mødes i København, og „overveje alle deres Brøst og Lejlighed, som hver haver udi sin Stad, og gøre der Politi og Skikkelse paa“. Som en Slags Forberedelse til disse Rigs købstadmøder synes man at have bibeholdt de gamle Landskabsmøder; i det mindste omtaler de forskellige Udfærdigelser foruden Mødet i København tillige Møder i Viborg og Malmø¹⁾.

For den følgende Tids Vedkommende flyder Kilderne lang rigere end tilforn, men Møderne synes ganske vist delvis at have skiftet Karakter. I Stedet for at være Forhandlinger mellem Udsendinge fra de forskellige Byer, altsaa mellem Borgerne indbyrdes, blev det nu Forhandlinger mellem Borgerne og Regeringen repræsenteret af Rigsraadet. Allerede 1523 foreslog Raadet i Anledning af den stærke Prisstigning, at Raaderne fra hvert Land skulde mødes med en Borgmester, en Raadmand samt nogle Købmænd og Haandværkere for at gøre en „Skikkelse paa alt Købmandsskab og Embede“ d. v. s. fastsætte Maksimumspriser, og 1526 udtalte de sig om en lignende Forhandling angaaende Sisen²⁾.

¹⁾ Kolderup-Rosenvinge, Gamle danske Love IV. 112. Kap. 76 efter en jydsk Original i A. M. 30 4° (ikke Folio som hos Rosenvinge S. XVII). En Afskrift af det for Malmø udfærdigede Eksempel, der endnu opbevares i Byens Arkiv, findes paa Universitetsbibl. (Addit. 296 Folio). En i Rigsarkivet værende samtidig Afskrift (?) af en Udfærdigelse for en fynsk Købstad udelader mærkværdigt nok helt dette Kapitel (Haandfæstninger og Recesser Nr. 7 Lit. c, ikke a som hos Rosenvinge S. XXVIII).

²⁾ Nye danske Mag. V. 18—19, 103. Paa Herredagen 1530 møder Fuldmægtige af hver Købstad for at klage over Handelsforhold. Sstds III. 179.

Særlig under Kristian III er der bleven afholdt en Mængde af disse Møder, der dog maaske i de fleste Tilfælde rettest bør opfattes som provinsielle Stænderforsamlinger af Adel og Borgerstand. I 1539 holdt saaledes Anders Bille og Knud Gyldenstjerne som Regeringens Kommissærer et Møde i Næstved med Adelen fra Sjælland og Smaalandene samt en Borgmester, to Raadmænd og to menige Borgere fra alle Købstæderne i de samme Landsdele, hvor der forhandlede om Rustninger, og et lignende Møde var kort forinden bleven afholdt i Skaane¹⁾. I Lighed hermed fik Byerne 1547 Befaling til hver at sende en Borgmester og en Raadmand til København for at forhandle med Kommissærer af Raadet og Adelen om deres Rustning²⁾. Ogsaa ved mangfoldige andre Lejligheder indstævnedes Udsendinge fra Byerne til Forhandling, snart om militære Spørgsmaal, snart om Forholdet til de vendiske Stæder, saaledes som det fremgaar af de nedenfor givne Oplysninger, der for Kortheds Skyld er opstillede i skematisk Form³⁾:

1552, 4. Jan. De jyske Købstæder skal møde i Randers den 20. Febr. for at handle om, hvad de aarlig skal give som Afløsning for Landsknægtenes daglige Underhold.

1552, 26. April. Alle Købstæder skal møde med deres Privilegier i København d. 24. Juni i Anledning af Forhandlingerne med de vendiske Stæder.

¹⁾ Indberetning af 1539 ¹⁹/₄ fra Aksel Brahe og Mogens Gyldenstjerne (Skaane) samt af 1539 ⁵/₈ i „Indk. Breve til danske Kancelli“ (R. A.).

²⁾ Danske Mag. 4. R. I. 321. Jfr. Instruks for 3 Kommissærer udst. 1547 Sønd. e. Mauritius Dag (Kgl. orig. aabne Breve. Pk. 1. R. A.).

³⁾ De paagældende Breve findes alle under den anførte Dato i Kancelliets Brevbøger.

1553, 23. Juni. 17 skaanske og sjællandske Byer skal „straks“ møde sammesteds til yderligere Forhandling herom¹⁾.

1556, 6. Marts. Alle Købstæderne skal den 26. Maj mødes med nogle af Raadet for at gøre en Skik om de Skibe, de skal stille.

1556, 17. Septbr. og 3. Decbr. De skaanske og sjællandske Byer skal indkaldes til yderligere Forhandling herom.

Men jævnsides med disse mere tilfældige Møder, hvor kun et enkelt bestemt Spørgsmaal var til Behandling, træffes ogsaa Købstadmøder af den ældre Type, der under Kristian III fik fornyet Lovskraft. I 1546 holdtes der provinsielle Købstadmøder om forskellige Handels-sager, og man enedes her om, at nogle af Raadet aarlig skulde forsamles med Afsendinge fra Byerne for at „overveje, hvis Brøst findes paa Købmandsskab og anden Del“, hvilket stadfæstedes af Kongen. Brevene er alene bevarede for Fyn og Skaane, hvor henholdsvis Odense og Lund skulde være Mødestedet, men dette maa være en Tilfældighed; Bestemmelsen har utvivlsomt været gældende for hele Riget²⁾. Borgerne har sikkert sat Pris paa denne Genoplivelse af fordums Skik og Brug. I nogle samtidige Optegnelser betitlede „Købstædernes sønderlige Begæring paa Kgl. Majestæts gode Behag“ gaar saaledes et af Ønskerne ud paa, „at Købstæderne i hvert Land maatte forsamles aarligen nærværendes nogen af Rigens Raad at handle om Politzia og anden Købmandshandel“³⁾.

¹⁾ Jfr. Indkaldelsen til Herredagene i Odense i Anledning af samme Sag, Kanc. Brevb. 1554 ¹⁰/₇ og 1560 ²⁸/₂.

²⁾ Danske Mag. 4. R. I. 233—34. Jfr. Aktst. udg. af Fyens Stifts litt. Selsk. I. 2—4.

³⁾ Indk. Breve t. danske Kanc. „Begæringen“, ved hvilken ligger nogle skødesløst skrevne Udkast til Kancelliekspeditioner, er antagelig Kancelliets Ekstrakt af de fra de forskellige Møder indleverede Beslutninger. Den er sat til c. 1557, men hører

Det er dog lidet sandsynligt, at disse faste, aarlige Købstadmøder fortsattes synderlig længe; de har saaledes ikke efterladt sig Spor i de fra denne Tid bevarede kommunale Arkiver. Derimod deltog Borgerne ogsaa under Frederik II i Forhandlinger om dem vedrørende Forhold, og deres Mening afæskedes i Handelssager. Saaledes tilkaldtes der søkyndige Folk fra København, Helsingør, Malmø og Landskrone til Drøftelse af den 1560 udstedte nye Soret¹⁾. Men selv dette skete dog langt fra saa hyppigt som tidligere. Regeringen var bleven en anden og var heller ikke saa ivrig reformerende og lovgivende som den foregaaende. Af størst Betydning er vel nok de Møder, der stod i Forbindelse med Bestræbelserne efter at skabe ens Maal og Vægt for de forskellige Landsdele. I 1575 indkaldtes saaledes en Borgmester og en Raadmand fra de sjællandske og fynske Købstæder til København og Odense for at forhandle med nogle af Raadet om denne Sag²⁾. Resultatet heraf blev for Sjællands Vedkommende Forordningen af 27. April 1575, der fastsatte et nyt Tøndemaal, men paa Fyn synes man ikke at være bleven enig, da der maatte afholdes et nyt Møde i 1578, efter hvilket der udstedtes en Vedtægt, som senere fik kgl. Stadfæstelse³⁾. I 1598 fik 8 Købstæder Befaling til at sende Fuldmægtige til København i Anledning af Forhandlinger med

ligesom lignende til o. 1550 daterede Ønskesedler fra jydsk og sjællandske Købstæder vel snarest til o. 1546. Paa Grund af de talrige Møder, der holdtes, lader Spørgsmaalet sig dog vanskeligt afgøre.

¹⁾ Kbhs. Dipl. IV. 569.

²⁾ Kanc. Brevb. 1571—75 S. 573 og 588.

³⁾ Corpus Const. II. 145. Kanc. Brevb. 1578 ¹⁹/₆. Lignende Forhandlinger for Skaanes Vedkommende førte til Forordng. af 18. Sept. 1577.

Søstæderne om Odenserecessen, og 1602 indkaldtes Fuldmægtige fra 17 Byer over hele Riget — deriblandt ogsaa Flensborg — til et Grænsemøde ved Flakkebæk¹⁾.

Om et egentlig Købstadmøde i gammel Forstand hører vi derimod først Tale i 1604, da det var Regeringens Agt at indkalde de jyske og fynske Købstæder. Kongen, hedder det, havde erfaret, at de „Aar efter Aar jo mere og mere aftager og forringes“; derfor skulde hver By sende en Borgmester og en „forstandig og forfaren“ Købmand henholdsvis til Horsens og Bogense for sammen med Kongens Fuldmægtige at overveje og betænke, hvorledes Stæderne atter kunde bringes paa Fode. De sjællandske og skaanske Byer blev derimod ikke indkaldte, muligvis fordi Tilstanden der har været bedre. Efter Slanges Fortælling skal Møderne imidlertid ikke være bleven afholdte, da den jyske Adel følte sig ilde berørt og skal have faaet Rigsraadet til at gribe hindrende ind. Beretningen lyder noget usandsynlig bl. a. af den Grund, at der endnu saa sent som d. 28. Febr. udstedtes en Fuldmagt for Dr. Jonas Charisius, der skulde være Regeringens Afsending til det d. 29. Febr. fastsatte Møde i Horsens²⁾. Men det skal indrømmes, at selv om Møderne virkelig er bleven afholdte, har de dog ikke efterladt sig noget Spor i den følgende Tids Lovgivning.

At det gode Forhold, der i de sidste Par Menneskealdre, i det mindste tilsyneladende, havde hersket mel-

¹⁾ Sjæll. Tegn. XIX. 147, 382—83.

²⁾ Erslev, Aktst. til Rigsraadets Historie I. 122—23. Charisius' Fuldmagt i Sjæll. Registre XIV. 428. I de faa bevarede samtidige Kæmnerregnskaber findes ingen Udgiftsposter til Byernes Udsendinge, hvoraf dog næppe kan drages nogen Slutning for eller imod.

lem Adel og Borgerstand, var ved at briste, viste sig klart paa det efter Freden i Lybæk afholdte jydsk Købstadmøde i Ry (Okt. 1629). Borgerstandens Besværinger over de herskende Tilstande tog her skarpt Sigte paa Adelen, havde tillige en ulige videre Horisont end de tidligere Klager og Forslag¹⁾. Her skal dog ikke gøres nærmere Rede hverken for dette eller for de andre Provinsmøder, som afholdtes i Slutningen af Kristian IV's Regering, og til hvis Historie Materialet andetsteds er lagt tilrette²⁾. Det skal blot kortelig nævnes, at Købstæderne endnu engang fik deres Ønsker om faste aarlige Provinsmøder opfyldte, idet Kongen i 1645 og 1646 tillod dem efter derom fremsat Begæring at mødes én Gang aarlig for i Overværelse af en Landkommissarie at „deliberere om deres Handterings og Nærings Forbedring“³⁾.

Lige til det sidste stod disse Møder for Borgerstanden som en saare ønskelig Ting. En Række Forslag, som Standen saa sent som d. 24. Okt. 1660, altsaa efter Arvehyldingen, indgav til Kongen, indledes saaledes med en Udtalelse om, at det maatte behage kgl. Majestæt, at „Borgerskabets Fuldmægtige overalt i Riget maatte én Gang aarligen have Møde, hvor de dennem kunde raadføre, om hvis der kunde tjene til Commerciens og Trafikens Forbedring“⁴⁾. Det ligger da ogsaa klart for Dagen, at de kunde have haft stor og vidtgaende

¹⁾ Erslev, Aktstykker II. 202 ff. Jfr. Fridericia, Adelsvældens sidste Dage S. 66.

²⁾ Se Sagoversigten XVII a og Oversigten St. 28 (III. 589) i Erslevs Aktstykker.

³⁾ Anf. Skr. III. 152. Jfr. Aktst. udg. af Fyens Stifts litt. Selsk. I. 11.

⁴⁾ Suhms nye Samlinger I. 222.

Betydning ikke blot for Standens økonomiske Trivsel, men ogsaa for Udviklingen af en virkelig Standsfølelse, en Borgeraad. Men Grundbetingelsen, en økonomisk kraftig Borgeraad, manglede, og som saa meget andet i vor ældre politiske og sociale Historie blev Købstadmøderne kun halve, aldrig gennemførte Tilløb til livskraftige Nyskabninger.